

**DIALOGUL INTERRELIGIOS
DIN PERSPECTIVA ISTORIEI RELIGIILOR
ÎN GÂNDIREA PĂRINTELUI PROFESOR
EMILIAN VASILESCU. SCURTE
CONSIDERAȚII ȘI EVALUĂRI TEOLOGICE**

Pr. Conf. univ.dr. Stelian MANOLACHE

Biserica Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil, Brașov, România

stman58@yahoo.com

ABSTRACT: Interreligious Dialog from the Perspective of the History of Religions in the Thought of Father Professor Emilian Vasilescu. Brief Theological Considerations and Evaluations.

Recently, in Bucharest, the International Conference “Freedom of Conscience: Foundation for Human Rights, Education and Sustainable Peace”, which was attended by distinguished professors and researchers from home and abroad. Starting from the main ideas expressed as structural themes within the Symposium, it was possible to draw out the imperative represented by the localization of the possible/desirable foundations of the activities of mutual relations in the form of irenic dialogical dialogue, which can generate the defusing/attenuation of religious conflicts, starting from a better inter-ethnic and inter-confessional (con)living and a more sustained social-philanthropic action of religious inspiration. Precisely, these springs of action, will be the object of our study, the recourse to the theoretical referential, represented by Father Professor Emilian Vasilescu, being an immediate one, given his remarkable contribution to the scientific approach of the interreligious irenic dialog. We will start, therefore, from a series of observations of the eminent professor on: (a) the necessity of interreligious dialogue, (b) the possible framework and formulas for its institutionalization, (c) the potential themes and topics for discussion, and (d) the risks to its sustainability and content, aware that our analytical and exploratory approach finds in the thinking of Father Emilian Vasilescu a valuable basis, a starting point for the way in which contemporary Romanian theology will have to look at and interpret the current course towards ecumenism and interreligious ecumenical dialog.

Keywords: *Interreligious Dialogue, Jesus Christ, Holy Scripture, freedom, religious relativism, religious syncretism, peace, human solidarity, social progress.*

Preliminarii

Născut în data de 21 septembrie 1904 în satul Heraști, județul Giurgiu, într-o familie de învățători, tânărul Emilian a urmat primele cursuri primare în satul său natal și apoi cursurile liceale la celebrul liceu **Cantemir Vodă** din București, unde îl cunoaște pe reputatul istoric Constantin Giurescu, ca mai apoi să urmează ultimele clase la seminarul **Nifon Mitropolitul** din capitală. S-a înscris la Facultatea de Teologie din București, unde datorită capacităților sale intelectuale și morale, a fost șef de promoție, teza sa de licență fiind coordonată de profesorul, și ulterior Mitropolitul, Ioan-Irineu Mihălcescu, teză intitulată **Contribuție la studiul sentimentului religios la români**, teza sa fiind o contrapondere a tezei sociologului și psihologului Mihail Ralea, conform căreia poporul român este nereligios. Ulterior, în anul 1935, această teză de licență/anumite capitole a fost publicată, parțial, în ziarul **Universul** (Pagina Bisericii). Între anii 1929 și 1932, obține o bursă de studii la Facultatea de Teologie Protestantă din Paris frecventând cursurile de Teologie Sistematică și Filosofie Religioasă ale lui Raoul Allier. În același interval de timp, a frecventat cursuri și a trecut examene la Facultatea de Litere a Universității din Paris, profesorii lui fiind celebri Henri Delacroix și Georges B.Dumas, tânărul doctorand absolvind cursurile de Sociologie, Morală și cel de Psihologie Religioasă. Peste 3 ani, în 1936, obține titlul de doctor al Facultății de Teologie din București, specialitatea Teologie Fundamentală cu tema **Interpretarea sociologică a religiei și moralei**, în care a combătut tezele școlii sociologice franceze în fruntea căreia se afla profesorul Emile Durkheim de la Sorbona. Această teză a fost elaborată sub îndrumarea profesorului Irineu Mihălcescu și prefațată de către Gaston Richard, profesor la Universitatea din Bordeaux. În anul 1938 a obținut și diploma de licență a Facultății de litere din București, specializarea Filosofie. Ca și profesor a predat la Academia Teologică din Sibiu, disciplina Teologie Fundamentală, și la Institutul teologic din București la catedra de Istoria Religiilor până în 1977. De remarcat, plecarea de la Sibiu la București s-a făcut prin intermediul părintelui profesor Dumitru Stăniloae. A murit în data de 19 iunie 1985. A avut o carieră remar-

cabilă încununată de o operă impresionantă din care amintim **Tineretul și creștinismul, Râvna casei tale, Interpretarea sociologică a religiei și a moralei** (1936), **Manual de religie, Dogmele Bisericii Ortodoxe Române, Probleme de psihologie religioasă și filosofie morală, Sufletul și corpul. Raportul dintre spirit și materie** (1933, București), **Istoria Religiilor** (1982, București), **Lecții introductive în filosofie, Apologeți creștini români și străini, Creștinismul și viața**. Deschis spre dialogul irenic cu celelalte religii, părintele profesor Emilian Vasilescu a fost fidel creștinismului și, în special, Ortodoxiei care își propune să se stabilească un dialog irenic a tuturor religiilor. El nu a negat nici valoarea religiilor necreștine, dar mărturisește, ca un apologet, și apără Adevărul suprem în Iisus Hristos, el evitând orice fel de relativism sau sincretism religios.

Necesitatea dialogului irenic interreligios

După terminarea celui de al doilea război mondial, când lumea a fost împărțită în două blocuri politico-militare antagonice, iar echilibrul geopolitic a fost menținut îndeosebi de angoasa amenințării permanente a iminenței războiului nuclear, apelul la religiile lumii în vederea menținerii stării de pace, înțelegere și colaborare, a devenit nu numai o necesitate presantă, ci și o realitate efectivă. Se vor dezvolta, în aceste condiții, premisele apariției unei filosofii a dialogului interreligios, a unor psihologii și sociologii specifice, și chiar a unei teologii a dialogului¹, pornind tocmai de la *importanța pe care religiile au avut-o și o au în viața popoarelor*². În aceste condiții, observa părintele Emilian Vasilescu, liderii politici pe de o parte, și exponenții marilor religii ale lumii, pe de alta, sperau să ajungă *nu numai la stingerea neîncrederii reciproce [...], dar și la o fructoasă colaborare*³ între actorii globali. Însă, spre deosebire de lumea liberă, unde dialogul interreligios era mult mai facil datorită libertății de exprimare⁴, în lumea estică, ortodoxă, relaționarea reciprocă a denominațiunilor se confrunta cu factorii perturbatori

1 Emilian Vasilescu, *Cadrul și perspectivele dialogului interreligios*, în „Ortodoxia”, nr. 1, 1971, p. 133.

2 Idem, *Ideea de progres în diferitele religii*, în „Studii Teologice”, nr. 1 – 2, 1949, p. 1.

3 Idem, *Îndatorirea religiilor de a colabora între ele pentru binele și propășirea omenirii*, în „Ortodoxia”, nr. 3, 1964, p. 455.

4 Ioan-Gheorghe Rotaru, “A look at how the concept of human rights has evolved over time”, *Journal for Freedom of Conscience (Jurnalul Libertății de Conștiință)*, Vol. 11 No. 2 (2023), pp.825-874.

specifici acelor timpuri. Mai mult, condițiile de exprimare ale gânditorilor religioși erau sistematic contestate inclusiv de intelectualitatea umanistă, care, repetăm în condițiile acelor vremuri politice, contesta valorile religioase, neezitând să susțină că, în istorie, religia ar fi fost *un permanent izvor de suferințe fizice și morale, de neliniște și dezgust de viață*⁵.

În această situație, patriarhul Justinian Marina, în solidar cu corifeii învățământului teologic românesc, își va asuma ducerea luptei celei bune (2 Timotei 4, 7) pentru apărarea și supraviețuirea valorilor credinței și moralei ortodoxe, printr-o deschidere dialogică adaptată și nuanțată în raport cu autoritățile vremii. Astfel, se va ajunge la o activitate prodigioasă de cercetare teologică în *subterana cultural-religioasă a învățământului teologic românesc*, valorizând o gândire ortodoxă cultural-apologetică de înaltă ținută intelectuală. Dintre reprezentanți acestui curent, la loc de cinste se găsește și pr. prof. Emilian Vasilescu, care se va afirma nu numai ca un apologet subtil, dar vehement susținător al moștenirii ortodoxe, ci și ca un misionar activ și devotat al Bisericii străbune, deschiderea sa pentru dialogul interreligios fiind revendicată tocmai de la unitatea ontologică a umanității, transpusă și cuantificată la nivel social-comunitar⁶ (Luca 2, 14; Efeseni 2, 14 – 17). Pentru a-și face auzită vocea, pr. prof. Emilian Vasilescu nu va ezita să se plieze pe comandamentele umanist-pacifiste ale epocii – tip de discurs agreeat în cercurile puterii politice și care îi permitea să se exprime public și publicistic cu mai puține îngrădiri /limitări. Însă, dincolo de acest tip de abordare, pr. prof. Emilian Vasilescu viza implementarea unei perspective teologice consecvente, sistematice și tocmai de aceea definitorie, delimitându-se, cu discreție dar cu fermitate, de viziunea ideologică marxist-seculară. În acest chip, putea scoate în evidență generozitatea și uriașa filantropie a viziunii ortodoxe asupra umanității, perspectivă doar aparent similară cu cea a umanismului secular atât timp cât, doar ea, poate fi susținută și constant îmbogățită prin lucrarea energiei divine necreate a harului divin.

5 Emilian Vasilescu, *Ideea de progres în diferitele religii*, în „Studii Teologice”, nr. 1 – 2, 1949, p. 2.

6 Biblia sau Sfânta Scriptură: *Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace, între oameni bunăvoire!* (Luca 2,14); *Căci El este pacea noastră, El care a făcut din cele două – una, surpând peretele din mijloc al despărțiturii, desființând vrăjmășia în trupul Său, legea poruncilor și învățăturilor ei, ca, întru Sine, pe cei doi să-i zidească într-un singur om nou și să întemeieze pacea, și să-i împace cu Dumnezeu pe amândoi, uniți într-un trup, prin cruce, omorând prin ea vrăjmășia și venind, a binevestit pace, vouă celor de departe și pace celor de aproape.* (Efeseni 2, 14-17)

De fapt, pr. prof. Emilian Vasilescu va dezavua însuși locul și rolul marginal pe care statul ateu îl rezerva Bisericii strămoșești, elaborând un autentic program, teoretic și practic, pentru stabilirea și dezvoltarea dialogului interreligios al Bisericii Ortodoxe Române, atât cu denominațiunile creștine, cât și cu celelalte religii. Acest program – diferit pe fond de teoretizările romano-catolice contemporane, marcate aprioric de tragediile tendinței istorice a Vaticanului spre intoleranță - însuși binomul toleranță vs. intoleranță fiind un concept propriu apusului –, își va impropria *temeiurile fundamentale ale misiunii ortodoxe*, care, în nici un caz, „nu au favorizat Duhul neînțelegerii și războirii între popoare”⁷. Astfel, pr. prof. Emilian Vasilescu privea dialogul interreligios sub forma a două etape consecutive: (1) *un pre-dialog doctrinar-teoretic cu rol pregătitor, ce va pune în discuție teme și probleme de interes universal, lipsite de orice fel de conotații /semnificații politice și (2) discuțiile teologice propriu-zise, în cadrul cărora va fi urmat să fie evidențiată și referențialele potențiale/pozițiile gândirii ortodoxe românești în materie de dialog interreligios*. În sine, această abordare pornea de la *constatarea insuccesului încercărilor anterioare de colaborare /relaționare*, de unde necesitatea recurgerii la teme facile dialogului, precum *pacea, solidaritatea ori progresul religiilor într-o lume a instabilității*⁸. Aceste teme erau văzute în măsură să pregătească trecerea spre dialogul propriu-zis, cu conținut teologic și doctrinar, dialog ce va trebui temeinic pregătit, prin lucru sistematic academic și instituționalizat, de unde inițiativa firească a eminentului profesor de a propune, *înființarea unei „Organizații a Religiilor Unite” și a unui „Consiliu Mondial al tuturor Religiilor”*⁹, entități capabile, în opinia sa, să pună în contact *reprezentanții religiilor pentru se cunoaște reciproc și a se împărtăși din duhul iubirii de aproapele*¹⁰, după modelul de interrelaționare a Sfintei Treimi.

Revenind pe scurt la viziunea pr. prof. Emilian Vasilescu cu privire la relaționarea și dialogul Patriarhiei Române, credem că se conturează explicit preocuparea sa pentru *depășirea izolaționismului la care statul ateu tindea să condamne Biserica Ortodoxă*, context în care părintele profesor și-a fundamentat proiectele de contracarare pe capacitatea intrinsecă a organismului eclezial de a se deschide în lume și către lume, precum și pe re-

7 Idem, *Ortodoxia și celelalte religii*, în „Studii Teologice”, nr. 1 – 2, 1963, p. 4.

8 Idem, *Cadrul și perspectivele dialogului interreligios*, în „Ortodoxia”, nr. 1, 1971, p. 137.

9 Idem, *Cadrul și perspectivele dialogului interreligios*, în „Ortodoxia”, nr. 1, 1971, p. 133.

10 *Ibidem*, p. 137.

curgerea la un discurs public de natură să evite intrarea în contradicție cu politica oficială. Plecând de la aceste temeuri, *acțiunile social-filantropice ale principalelor culte autohtone nu se vor mai desfășura preponderent autonom, ci predilect colaborativ*¹¹ - începutul fiind datorat patriarhului Justinian -, colaborare care va conduce, în principal, la (re)descoperirea resurselor spirituale comune cu origini în unitatea ontologică a neamului omenesc a Chipului lui Dumnezeu ce se găsește în fiecare om, indiferent de credința religioasă pe care o are (Facere 1, 26-27)¹².

Cadrul și reperetele dialogului irenic interreligios

Implementarea efectivă a perspectivei teoretizată de pr. prof. Emilian Vasilescu nu a fost și nu putea fi, în fond, una facilă¹³, lucru datorat lipsei unei *teologii a religiilor* - deficit acut în toate confesiunile -, dar și inexistenței, în perioada respectivă, a unui punct de vedere comun inter-ortodox, dar și inter-creștin, în *problema dialogului interreligios*¹⁴. Acestei perspective deficitare i se adăugau, apoi, constrângerile de natură politico-ideologică, astfel că pr. prof. Emilian Vasilescu va opta, pentru faza *pre-dialogului interreligios*, prin teme capabile să nu trezească suspiciunea autorităților, precum progresul social¹⁵, pacea¹⁶, solidaritatea umană¹⁷, teme agreate de stat și despre care nu se putea nega că nu contribuie la *binele, fericirea și propășirea omenirii*¹⁸. După acest pregătitor pre-dialog, părintele va trece la abordarea fondului *dialogului interreligios teoretic*, într-o *perspectivă mai largă, comparativă*; astfel, temele de *ordin doctrinar, moral și cultic* au urmat un curs progresiv, atingând inclusiv sensibila chestiune a „*problemei existenței revelației divine în religiile necreștine*”. Această formă de dialog interreligios teoretic,

11 Idem, Îndatorirea religiilor de a colabora între ele pentru binele și propășirea omenirii, în „Ortodoxia”, nr. 3, 1964, p. 455.

12 Biblia sau Sfânta Scriptură : Și a zis Dumnezeu: Să facem om după chipul și după asemănarea Noastră, ca să stăpânească peștii mării, păsările cerului, animalele cerului, toate vietățile ce se târăsc pe pământ și tot pământul. Și a făcut Dumnezeu pe om după Chipul Său; după Chipul lui Dumnezeu l-a făcut; a făcut bărbat și femeie.

13 Idem, Cadrul și perspectivele dialogului interreligios, p. 133.

14 Ibidem.

15 Idem, Îndatorirea religiilor de a colabora între ele pentru binele și propășirea omenirii, în „Ortodoxia”, nr. 3, 1964, p. 455.

16 Ibidem.

17 Ibidem.

18 Ibidem.

în *sens larg*, va depăși cadrul strâmt al abordărilor de tip reduționist - în raport cu reprezentanții celorlalte religii¹⁹ -, având ca rezultate imediate abandonarea vechiului ton polemic sau excesiv de apologetic, contribuind astfel la înlăturarea unora din prejudecățile care învrăjbeau pe credincioșii diferitelor religii și creând, astfel, pozitiv, prilejuri de îmbogățire spirituală reciprocă²⁰.

Dincolo de dorința de dialog - mai mult sau mai puțin sinceră - a reprezentanților celor trei mari confesiuni creștine, pr. prof. Emilian Vasilescu observa însă că, la acel moment, nu exista practic nicio unitate de vedere nici măcar înlăuntrul fiecăreia dintre confesiuni²¹, cu privire la modul în care discuțiile asupra dialogului interreligios trebuie abordate și gestionate. Pe fond, această observație asupra unității de dialog interreligios se dovedea a fi recurentă la două tipuri de interogații acute, capabile să perturbeze și chiar să blocheze dialogul instituționalizat: (1) *religiile necreștine dispun / dețin o revelație autentică asemenea creștinismului ?* și (2) *credincioșii religiilor necreștine se pot mântui în religia lor ?*

De aceea anticipabil, cele trei confesiuni creștine vor aborda diferit chestiunea relaționării cu cultele altele decât cele creștine.

Astfel, dacă, inițial, Biserica romană-catolică a respins orice convergență teologică cu necreștinii, după 1960, va începe să manifeste o atitudine de deschidere față de aceștia, ajungând chiar să recomande dialogul interreligios cu cei în cauză. În acest scop, în anul 1964, Vaticanul va înființa un Secretariat pentru necreștini, iar prin enciclicele *Ecclesiam Suam* și *Nostra Aetate*, va nuanța vechea formulă *extra ecclesiam nula salus* a Sfântului Ciprian. Actualmente, Biserica romano-catolică își evidențiază dorința de deschidere față de religiile necreștine, relevantă în acest sens fiind poziția lui E. Schillebeeck care notează explicit că *Dumnezeu își exercită voința de mântuire și înafară de Israel și în afară de creștinism*²².

Protestanții sunt și ei divizați în problema dialogului cu religiile necreștine. Dacă Ernst Troeltsch preconiza o largă deschidere față de acestea, chiar *cu riscul căderii în relativism și sincretism*, Karl Barth, Emil Bruner și Hendrik Kraemer, reprezentanți ai teologiei dialectice, vor face o distincție netă între credința creștină – *dar gratuit mântuitor al lui Dumnezeu* și religiile necreștine, văzute ca *rezultat neputincios al eforturilor omenești de a*

19 Idem, *Cadrul și perspectivele dialogului interreligios*, p. 137.

20 Ibidem.

21 Ibidem.

22 Ibidem, p. 134.

atinge *Absolutul*. Între aceste curente, o atitudine moderată au avut-o Paul Tilich - care identifică o *Biserică latentă* în sânul păgânismului -, precum și John Robinson și Joseph Sitler. Alți protestanți, precum W. A. Visser Hoof, Lesslie Newbighi sau Gerhard Rosenkratz, consideră că dialogul interreligios trebuie limitat la dimensiunile cultural-sociale ale religiei, evitându-se orice discuție de ordin teologic propriu-zis, eventualul punct de contact între creștini și necreștini nepunându-se plasa într-un plan religios efectiv, ci doar în zona, neutră teologic, a condiției umane generale – Lesslie Newbighi.

Punctul de vedere ortodox, observă pr. Emilian Vasilescu, pornește de la concepția patristică privitoare la starea omului după căderea în păcat. În această bază²³, *deși sunt formulate rezerve privind extensia revelației și speranța mântuirii în afara creștinismului, se „...admite existența unor adevărate valori religioase, nu numai morale și cultice, în religiile necreștine”*²⁴. Ca urmare, în lipsa unei luări de atitudine oficiale pan-ortodoxe în problema dialogului cu necreștinii, Biserica Ortodoxă Română a menținut formula cunoscută a Sfântului Ciprian, *extra ecclesia nulla salum*, însă cu două observații: (1) nu avem dreptul să punem limite iubirii lui Dumnezeu pentru creatura Sa, astfel că formula episcopului Cartaginei își pierde caracterul restrictiv *privitor la posibilitatea lui Dumnezeu de a mântui pe oricine, oricând și sub orice altă formă decât cea a primirii botezului creștin* și (2) *viața în Biserica creștină – trup mistic al lui Iisus Hristos, este calea firească pentru obținerea mântuirii cu ajutorul harului divin ce se revarsă prin Sf. Taine*.

Nu întâmplător, va observa, în aceste condiții, pr. prof. Emilian Vasilescu, Biserica Ortodoxă străbună nu a respins și nu va respinge învățătura Sf. Iustin Martirul și Filosoful despre acțiunea formatoare a *Logosului Spermaticos* în religiile lumii, după cum va accepta și teza lui Clement Alexandrinul care arăta că religiile necreștine au fost instituțiile care au „pregătit” lumea, ca „pedagog”, pentru venirea Mântuitorului Iisus Hristos. De aici, rezultă că pentru creștini dialogul cu necreștinii este un *dar providențial pentru mărturisirea lui Hristos*, mărturisire cerută de însuși Domnul (Matei 28, 13), dar care nu înseamnă neapărat prozelitism, ci credință față de

23 Dumitru Stăniloae, *Coordonatele ecumenismului din punct de vedere ortodox*, în „Ortodoxia”, 1967, nr. 4, p. 527; Corneliu Sârbu, *Poziții principiale ale ortodoxiei în fața celorlalte religii*, în „Ortodoxia”, nr. 4, p. 510.

24 Emilian Vasilescu, *Preocupări în teologia ortodoxă română în legătură cu religiile necreștine*, în „Ortodoxia”, nr. 1, 1971, p. 40.

mesajul evanghelic, mesaj ce exclude exclusivismul, intoleranța ori desconsiderarea libertății celorlalți²⁵.

Temeiurile dialogului irenic interreligios

La baza dialogului interreligios va sta necesitatea dezvoltării *colaborării reprezentanților religiilor cu privire la o serie de probleme delicate, precum toleranța religioasă, violența sau armele de distrugere în masă*²⁶. De aceea, pr. prof. Emilian Vasilescu nu va înceta să sublinieze importanța capitală a *principiului evanghelic al dragostei dintre oameni*, lăsat ca testament de Mântuitorul Iisus Hristos, dar și a *libertății, dreptății sau toleranței*, invocându-i în acest sens pe scriitorii bisericești Tertulian și Lactanțiu²⁷. Simultan, va integra cercetările lui V. Găină²⁸, N. Constantinescu²⁹, D. I. Belu³⁰ și I. G. Coman³¹, ca și studiile unor doctoranzi precum C. Vizitiu³², E. Roman³³ și D. Soare³⁴. El va valoriza, astfel, un semnificativ aparat bibliografic, care-l va face să conchidă, în urma cercetării comparative a creștinismului cu celelalte religii, că *„Sf. Scriptură este unică în felul ei, deoarece în ea găiește însuși Dumnezeu, în vreme ce în celelalte scrieri religioase găiesc oameni aleși, dar oameni”* iar, cu privire la rolul și locul Mântuitorului Iisus

25 *Ibidem*, p. 138.

26 *Idem*, *Preocupări în teologia ortodoxă română în legătură cu religiile necreștine*, p. 36.

27 Tertulian, *Apologeticum*, 24, 6 : „Băga-ți de seamă, le spune Tertulian păgânilor, ca să nu fie o crimă de împietate a răpii oamenilor libertatea religioasă și a le interzice alegerea divinității, adică a nu-mi îngădui ceea ce vreau să cinstesc”. La rândul lui, Lactanțiu consemnează: „Religia este singurul lucru în care libertatea și-a ales sălaș; mai mult ca orice ea depinde de voiață. Nimeni nu poate fi constrâns să adorea ceea ce nu vrea”.

28 Vasile Găină, *Buddhismul și Creștinismul*, Cernăuți, 1906.

29 Al. N. Constantinescu, *Budismul și Creștinismul*, București, 1928.

30 D. I. Belu, *Problema durerii în budism și creștinism*, revista Candela, 1930.

31 I. G. Coman, *Budism și creștinism*, în „Raze de lumină”, 1930 și *Idem*, *Învățătura despre mântuire în vechiile religii și în teologia patristică*, în „Ortodoxia”, nr. 3, 1995, pp. 323–325.

32 Drd. Constantin Vizitiu, *Hinduism și creștinism. Teoriile hinduiste despre eliberarea și învățătura creștină*, în „Ortodoxia”, nr. 4, 1959, pp. 584 – 603.

33 Drd. Emil Roman, *Învățătura despre karma în cugetarea religioasă indiană și rolul faptelor bune în mântuirea subiectivă după învățătura ortodoxă*, în „Ortodoxia”, nr. 4, 1965, pp. 550–563.

34 Drd. Dumitru Soare, *Ideea de sacrificiu în religiile monoteiste*, în „Ortodoxia”, nr. 1-2, 1959, pp. 31–45 și *Idem*, *Concepția despre sfințenie în islamism și creștinism*, în „Ortodoxia”, nr. 3, 1957, pp. 438–459.

Hristos între ceilalți fondatori de religii, va conchide că „...nu este vorba despre compararea unor simpli oameni între ei, ci de compararea, imposibilă în fond, între Dumnezeu-Omul Iisus Hristos și oameni înțelepți, dar oameni, care au întemeiat celelalte religii”³⁵. Din abordarea de mai sus, apologetică în esența ei, pr. prof. Emilian Vasilescu va opina că, pentru „depășirea situațiilor conflictuale doctrinare”, se impune „scoaterea în evidență a principiilor morale și sociale, comune tuturor marilor religii [...], pe baza cărora s-ar putea constitui o platformă comună pentru colaborarea între reprezentanții diferitelor religii în marile probleme umanitare și sociale din vremea noastră”³⁶.

Teme propuse pentru dialogul irenic interreligios

Pr. prof. Emilian Vasilescu va prezenta învățătura marilor religii ale omenirii - religiile Chinei, religiile Indiei, islamul, iudaismul, creștinismul - dintr-o perspectivă comparativă, plecând de la punctul comun reprezentat de preeminența locului acordat valorilor reprezentate de pace și dreptate. Din această perspectivă, va observa că învățătura acestora este consecvent pacifistă și că numai prin deformări și interpretări tendențioase/ interesate s-a ajuns uneori la fundamentarea teologică a războiului și la justificarea acestuia prin considerațiuni de ordin religios³⁷.

1. Dintre marii filosofi moraliști chinezi, pr. prof. Emilian Vasilescu îi amintește pe Confucius și pe discipolul său Mencius, precum și pe taoiștii Lao Tzi și Mo Tze. Despre Confucius, eminentul profesor subliniază că învățătura sa morală este *pătrunsă de spiritul de legalitate, de conformare a vieții cu normele de conduită ce decurg din ordinea universală, în timp ce războiul este considerat ca fiind o boală socială*³⁸. Rolul monarhului în acest context este determinant, pacea și armonia impunându-i „să-și guverneze bine regatul”³⁹, adică să implementeze *Marele Principiu al asemănării după Tao*, tangibil atunci când „...oamenii se vor alege după talent, virtute și îndemânare [...]”; când se vor asigura mijloace de trai oamenilor până la moarte,

35 Emilian Vasilescu, *Preocupări în teologia ortodoxă română în legătură cu religiile necreștine*, p. 37.

36 *Ibidem*, p. 38.

37 *Idem*, *Pacea în învățătura principalelor religii actuale ale lumii*, în „Ortodoxia”, nr. 3, 1953, p. 339.

38 *Ibidem*, p. 341.

39 *Apud* Charles Letourneau, *La guerre dans le divers races humaines*, Paris, 1895, p. 234.

iar tinerilor, mijloace de educație; când [...] oamenii vor produce bogății care să nu fie risipite sau păstrate pentru propria lor satisfacție”⁴⁰. Ucenicul lui Confucius, Mencius, îl continuă pe marele său învățător, scriind că „... cel care subjugă oamenii și stăpânește prin forța armată, nu subjugă inimile [...]; de aceea, cel care ajunge să guverneze după principiile umanității și ale dreptății vă găsi un imens sprijin în inimile populației”⁴¹. Cu toate că Menucius afirmă că unele războaie sunt justificate⁴², pe fond el rămâne adeptul păcii: „Principe, vă rog, nu iubiți vitejia de rând care nu este decât o pornire a spiritelor vitale [...]. Rege, vă rog, nu vă ocupați decât de vitejia sufletelor mari”⁴³.

În schimb, Lao Tze⁴⁴ pune la baza viziunii sale religioase *nu legalitatea, ci iubirea, bunătatea, economia și modestia față de aproapele*⁴⁵, scriind în *Dao De Jing*: „...Dacă refuzați să vă certați, nimeni de pe pământ nu va putea să se certe cu voi [...]; blândețea învinge și cea mai mare rezistență”⁴⁶. Idei la fel de frumoase, despre iubire și despre pace în detrimentul conflictului, a războiului, vehiculează și Mo Tze, pentru care autoritarismul pălește în fața dialogului bazat pe raționament și logică, dat fiind faptul că principiul iubirii are un caracter universal⁴⁷. Astfel, la baza bolii sociale numită război, *stă lipsa de iubire reciprocă [...]; dacă în lume ar domni iubirea reciprocă, nici un stat nu ar ataca alt stat, nici o familie nu ar tulbura altă familie [...]; în felul acesta lumea ar fi bine guvernată*⁴⁸.

2. Părintele Emilian Vasilescu observă că primul dintre cele cinci comandamente speciale ale moralei budiste - vis-a-vis de menținerea păcii -, este *acela de a nu omorâ nici o ființă vie*⁴⁹. De aceea, purtarea hainelor de mătase este interzisă - confecționarea acestora necesită uciderea viemilor de mătase -, după cum băutul apei trebuie să fie precedat de filtrare -astfel încât eventualele insecte să nu fie înghițite -. Nu întâmplător, pentru Gautha-

40 Emilian Vasilescu, *Pacea în învățătura principalelor religii actuale ale lumii*, p. 342.

41 *Ibidem*, p. 343.

42 *Ibidem*, p. 344.

43 *Ibidem*.

44 Ioan-Gheorghe Rotaru, *Istoria Filosofiei, de la începuturi până la Renaștere*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2005, pp. 56–57.

45 Emilian Vasilescu, *Pacea în învățătura principalelor religii actuale ale lumii*, p. 345.

46 *Ibidem*.

47 *Ibidem*, p. 346.

48 *Ibidem*, p. 347.

49 *Ibidem*, p. 350.

ma Sindharta - Budha, ucigașul oricărei ființe vii, „...va cădea în dizgrație și va fi îndepărtat din comunitate”⁵⁰; Budha va condamna ura, gelozia, mânia, furia și toate pasiunile care se nasc din aceasta, „corupând gândirea” și constituind „rădăcina calomniei, injuriei, violenței și omorului”⁵¹. În același timp, „omul [trebuie] să își lase deoparte mânia și să își înfrâneze orgoliul [...], să biruie mânia prin iubire; să biruie lăcomia prin dărnicie, minciuna prin adevăr”, pentru că „...acești trei pași îl vor conduce lângă zei”⁵². Acest gen de normative morale a făcut din budism o religie tolerantă, susținătoare a păcii și a colaborării dintre oameni.

3. Cu toate că întemeietorul islamului a interzis vărsarea sângelui nevinovat, idealul său declarat fiind de a menține pacea între popoare, îndemnul lui Mohammed se adresează (doar) fidelilor săi, poziția sa constituind referențialul moral al comunității musulmane. Astfel, Mohammed va susține că „vărsarea sângelui este cel mai rău lucru; cel care se va face vinovat de acest fapt nu va găsi îndurare în fața lui Dumnezeu”⁵³, raiul fiind promis celor care „...își stăpânesc mânia și iartă oamenilor”⁵⁴ (Coran III, 128). Cei credincioși – adică (doar) musulmanii –, sunt frați între ei, trebuind să trăiască în pace: „...și dacă două părți dintre credincioși se ceartă între ei, faceți pace între ele. Și dacă una greșește față de cealaltă, luptați-vă împotriva cele ce a greșit până se va întoarce la porunca lui Dumnezeu [...]”; Dumnezeu îi iubește pe cei ce fac dreptatea⁵⁵ (Coran XLIX, 9 – 10). Vărsarea de sânge între frații musulmani este condamnată în Sura vitelor: „...nu omorâți copiii voștri din pricina sărăciei [...] și să nu uicideți vreun suflet, afară numai după dreptate”⁵⁶ (Coran VI, 152). Omorul este interzis cu excepția cazurilor de pedepsire a ucigașilor și răufăcătorilor. Războiul este îngăduit ca un rău necesar (Sura II, 186: „Luptați-vă pentru calea lui Dumnezeu împotriva celor ce voiesc să se lupte cu voi, însă nu începeți cu nedreptul, că Dumnezeu nu iubește pe cei nedrepti”). În acest context atât de eterogen și de complex, teologii musulmani moderni „...propovăduiesc admirabile îndemnuri și pilde de iubire față de aproapele, de pace și bună

50 *Ibidem*, p. 351.

51 *Ibidem*.

52 *Ibidem*, p. 353.

53 *Ibidem*, p. 357.

54 *Ibidem*.

55 *Ibidem*.

56 *Ibidem*.

învoire între toți oamenii [...], propovăduind pacea și înfrățirea între toate popoarele lumii”⁵⁷.

4. Cuvântul *pace* are o puternică semnificație în religia iudaică. Încă din vremea lui Moise, Iahve Îi îndeamnă pe israeliți: „Când te vei apropia de cetate ca să o cuprinzi, fă îndemânare la pace” (Deuteronomul 20, 10) și îi cheamă la practicarea iubirii dincolo de îngrădirile și barierele propriei etnicități: „Să-i iubiți pe străini, căci și voi ați fost străini în Țara Egiptului” (Deuteronomul 10, 19). Cele mai frumoase cuvinte despre pace le are însă Isaia, care proclamă, pentru prima dată în istorie, principiul *fraternității umane*, dincolo de care se poate sesiza dimensiunea mesianică a îndemnuirilor profetului: „Omul care știe de Dumnezeu și împlinește porunca are pace [...]. Unde este liniște, acolo este Împărăția lui Dumnezeu [...]. Aceasta este înfățișarea vremii ce va să vie. Ea este vremea în care violența și crima, vrajba și războiul vor fi dispărut”⁵⁸. O perspectivă mesianică absolut necesară, căci Mesia va fi un Domn al păcii, „...un Părinte al veacului și pacea Lui nu va avea hotar” (Isaia 9, 5 – 6). Mesia „...va judeca neamurile și la popoare fără număr va da legile Sale”, astfel că „Preface-vor săbile în fiare de pluguri și lăncile lor în seceri. Nici un neam nu va mai ridica sabia împotriva altuia și nu se vor mai face războaie” (Isaia 2, 4; Miheia 4, 3)”⁵⁹. Această viziune asupra păcii și a vremurilor în care va domni dreptatea în lume, se plasează, aminteste pr. prof. Emilian Vasilescu, în buna tradiție a iudaismului biblic, fiind parte constitutivă din literatura palestiniană apocrifă, cea iudeo-elenistică și, desigur, din scrierile talmudiștilor palestinieni și babilonieni. De altfel, Talmudul include frecvente trimeri la idealul păcii și buneii conviețuiri între popoare și religii, dintre care în acest cadru o menționăm pe următoarea: „Toate minciunile sunt interzise, în afară de aceea care se spune pentru a restabili pacea între oameni (*Derekh Eretz Zuta*, II)”⁶⁰.

5. Împlinirea vremurilor mesianice începe odată cu viața și minunile Mântuitorului Iisus Hristos. Evanghelia Sa este una a buneii-învoiri, a păcii cu Dumnezeu, cu sine și cu semenii, pacea fiind invocată de nu mai puțin de 86 de ori în *Noul Testament*. Încă de la nașterea Sa, îngerii au clamat pacea ca obiectiv fundamental al lucrării mântuitoare: „Mărire întru cei de

57 *Ibidem*, p. 360.

58 *Ibidem*, p. 362.

59 *Ibidem*.

60 *Ibidem*, p. 365.

sus lui Dumnezeu, pe pământ pace, între oameni bună-învoire” (Luca 2, 14)⁶¹, salutul Mântuitorului fiind întotdeauna *Pace* sau *Pace vouă* (Matei 10, 12), iar propovăduirea Lui fiind una despre Împărăția lui Dumnezeu, a dreptății, iubirii și păcii, întemeiate pe simplitate, sinceritate și cinste (Matei 15, 2), în care *iubirea* este marea poruncă, cea care cere „*Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși*” (Matei 22, 39) și care conduce, în final, la acea *pace interioară* care nu se găsește în nici o altă religie: „*Fiți în pace unii cu alții*” (Matei 9, 50) sau „*Pace vă las, Pacea Mea vă dau*” (Ioan 14, 27). Cu alte cuvinte, creștinismul înseamnă *a iubi, a trăi în iubire, a experia în adâncul ființei tale iubirea care este însăși esența divinității*. Evident că, privită de la înălțimea unei astfel de concepții, problema păcii devine una subsecventă, întrucât uniți în aceeași iubire, iubirea divină, credincioșii creștini nu pot fi decât frați, deci pașnici.

Contrafaceri ale dialogului irenic interreligios; relativismul și sincretismul religios

În pofida consistentelor beneficii aduse umanității, dialogul interreligios incumbă – în dimensiunea sa practică, lucrativă –, riscul bulversării reperelor axiologice ale religiilor implicate. Cu atât mai mult în cazul creștinismului, dialogul riscă, arată pr. prof. Emilian Vasilescu, să genereze abordări suspționabile de *relativism și sincretism*, direcții evident inacceptabile din perspectiva Bisericii Ortodoxe. Precizăm că, cu toate că a scris mai mult despre pericolul sincretismului⁶², pr. prof. Emilian Vasilescu a abordat adiacent și problema relativismului pe care îl vedea ca pe o abatere *de la linia dogmatică a Bisericii*, ca o desprindere de învățătura Sinoadelor Ecumenice, de patristică și, în final, de *Sf. Tradiție și Sf. Scriptură*.

Astfel, pr. prof. Emilian Vasilescu face frecvente trimiteri la filosofii istoriei F. S. C. Northrop, Ernst Wilhelm, Hookink și Arnold G. Tynbee, adepți ai sincretismului religios, citându-l, de exemplu, pe ultimul cu privire la supozițiile conform cărora religiile lumii, și în primul rând creștinismul, trebuie să renunțe la „pretențiile” privind deținerea adevărului absolut și să accepte că Dumnezeu, din iubire pentru oameni, se poate releva dincolo de orice cadru religios instituționalizat (*Le Christianisme et le religion du monde*, 1959; *L'Histoire et ses interpretations*, 1961). În aceste

61 *Ibidem*, p. 370.

62 *Idem*, *Sincretismul religios în vremea noastră*, în „Studii Teologice”, nr. XIX, 1967, nr 3-4, p. 150.

circumstanțe, pr. prof. Emilian Vasilescu răspunde aserțiunilor lui Arnold G. Tynbee conform cărora normativele de credință nu sunt altceva decât produsul unor împrejurări de factură istorică și geografică, subliniind dimensiunea divino-umană a adevărilor dogmatice creștine și punctând că, astfel de poziționări, de natură să „...strecoare confuzia în suflete și să abată atenția de la căutarea altor cărări către dialog”⁶³, nu se pot constitui în premise autentice ale dialogului între religii. În același timp, pr. prof. Emilian Vasilescu abordează avatarurile conceptului de *sincretism*, plecând de la sensul particular pe care i-l acordau protestanții Adolf von Harnack și Rudolf Bultmann, care îl utilizau pentru a desemna procesul prin care Biserica primară ar fi acceptat și și-ar fi însușit concepte doctrinare și practici cultice din religiile păgâne mediteraneene⁶⁴ - încercând astfel să demonstreze că *protestantismul este credința cea adevărată vis-a-vis de creștinismul romano-catolic* -, trecând prin tendințele deiste ale sec. XVIII iluminst și încheind cu operele unor personalități remarcabile, precum Schopenhauer și Hartmann, Hermann Hesse și Aldous Huxley, ca să nu mai vorbim de Carl Gustav Jung, Heinrich Zimmer sau F. S. C Northrop, Rudolf Steiner ori Renne Guenon. De fapt, pr. prof. Emilian Vasilescu observa că patria sincretismului religios este India, exemplificând prin cazul regelui mongol Akhbar, care, stăpânind această țară aproape 50 de ani, a confecționat o religie ad-hoc - *Dabisthan*, cu existență efemeră, prin simpla reunire a unor teme din religiile locale. În aceste circumstanțe, pr. prof. Emilian Vasilescu va conchide că, oricât de bine intenționate ar fi, soluțiile sincretiste „...nu pot fi acceptate de conștiința creștină, care se știe călăuzită de anumite adevăruri fundamentale clare cu privire la Dumnezeu, creație, suflet, destin uman, condiție umană, viață viitoare, și care nu va admite niciodată ideea că, de pildă, Domnul nostru Iisus Hristos nu este decât una din numeroasele întrupări ale Ființei divine”⁶⁵.

Concluzii

După parcurgerea elementelor principale ale viziunii părintelui profesor Emilian Vasilescu, va trebui să remarcăm, înainte de toate, poziția sa realistă asupra dialogului irenic interreligios, concomitent cu strădaniile remarcabile de a pune bazele unui sistem de diagnoză și evaluare integrată a

63 *Ibidem*.

64 *Ibidem*, p. 145.

65 *Ibidem*, p. 156.

problemelor pe care acesta le ridică, reperele astfel stabilite dovedindu-se, iată, sustenabile și pentru actuala generație de teologi și ierarhi implicați în această misiune de menținere a păcii și a bunei-învoiri între religii. Poziția unică a părintelui profesor se datorează recursului consistent și sistematic la învățătura Mântuitorului Iisus Hristos, la *Sf. Scriptură* și *Sf. Tradiție*. După studii comparative circumscrise multelor religii pe care le-a aprofundat, pr. prof. Emilian Vasilescu a ajuns la concluzia că „...*Sf. Scriptură este unică în felul ei, deoarece în ea grăiește însuși Dumnezeu, în vreme ce în celelalte scrieri religioase grăiesc oameni aleși, dar oameni*”, iar, cu privire la raportul dintre Domnul nostru Iisus Hristos și ceilalți întemeietori de religii, notează că „...*nu este vorba despre compararea unor simpli oameni între ei, ci de compararea, imposibilă în fond, între Dumnezeu Omul Iisus Hristos și oameni înțelepți, dar oameni, care au întemeiat celelalte religii*”⁶⁶. Părintele profesor va observa totodată că, în condițiile remanenței antagonismelor doctrinare, uneori ireconciliabile, studiile comparative pe teme morale și sociale - ce țin mai mult de teologia naturală -, destinate localizării substraturilor etice și comunitare comune ale marilor religii, ar putea constitui o platformă adecvată pentru relaționarea, dialogul și colaborarea între reprezentanții diferitelor sisteme de gândire religioasă. Această perspectivă va putea contribui totodată și la depășirea riscurilor de contrafacere a dialogului interreligios determinate de tendințele spre relativism și sincretism, putând conferi o dimensiune pragmatică, lucrativă, capabilă să confere dinamism acțiunii sociale globale a religiilor instituționalizate.

Bibliografie:

- *** *Apostolat Social*, vol. 6, București, 1958.
- *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004.
- ACHIMESCU, Nicolae, *Religii în dialog*, București, Editura Trinitas, 2007.
- BELU, D. I., *Problema durerii în budism și creștinism*, în „Candela”, 1930.
- COMAN, I. G., *Budism și creștinism*, în „Raze de lumină”, 1930.
- COMAN, I. G., *Învățătura despre mântuire în vechiile religii și în teologia patristică*, în „Ortodoxia”, nr. 3, 1995.
- CONSTANTINESCU, Al. N., *Budismul și Creștinismul*, București, 1928.

66 Idem, *Preocupări în teologia ortodoxă română în legătură cu religiile necreștine*, p. 37.

- ✦ GĂINĂ, Vasile, *Buddhismul și Creștinismul*, Cernăuți, 1906.
- ✦ LETOURNEAU, Charles, *La guerre dans le divers races humaines*, Paris, 1895.
- ✦ ROMAN, Emil, *Învățătura despre karma în cugetarea religioasă indiană și rolul faptelor bune în mântuirea subiectivă după învățătura ortodoxă*, în „Ortodoxia”, nr. 4, 1965.
- ✦ ROTARU, Ioan-Gheorghe, “A look at how the concept of human rights has evolved over time”, în *Journal for Freedom of Conscience (Jurnalul Libertății de Conștiință)*, Vol. 11, No. 2 (2023), pp.825-874.
- ✦ ROTARU, Ioan-Gheorghe, *Istoria Filosofiei, de la începuturi până la Renașterea*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2005.
- ✦ SÂRBU, Corneliu, *Poziții principiale ale otodoxiei în fața celorlalte religii*, în „Ortodoxia”, nr. 4,
- ✦ SOARE, Dumitru, *Concepția despre sfințenie în islamism și creștinism*, în „Ortodoxia”, nr. 3, 1957.
- ✦ SOARE, Dumitru, *Ideea de sacrificiu în religiile monoteiste*, în „Ortodoxia”, nr. 1 – 2, 1959.
- ✦ STĂNILOAIIE, Dumitru, *Coordonatele ecumenismului din punct de vedere ortodox*, în „Ortodoxia”, nr. 4, 1967.
- ✦ VASILESCU, Emilian, *Cadrul și perspectivele dialogului interreligios*, în „Ortodoxia”, nr. 1, 1971.
- ✦ VASILESCU, Emilian, *Ideea de progres în diferitele religii*, în „Studii Teologice”, nr. 1 – 2, 1949.
- ✦ VASILESCU, Emilian, *Îndatorirea religiilor de a colabora între ele pentru binele și propășirea omenirii*, în „Ortodoxia”, nr. 3, 1964.
- ✦ VASILESCU, Emilian, *Ortodoxia și celelalte religii*, în „Studii Teologice”, nr. 1 – 2, 1963.
- ✦ VASILESCU, Emilian, *Pacea în învățătura principalelor religii actuale ale lumii*, în „Ortodoxia”, nr. 3, 1953.
- ✦ VASILESCU, Emilian, *Preocupări în teologia ortodoxă română în legătură cu religiile necreștine*, în „Ortodoxia”, nr. 1, 1971.
- ✦ VASILESCU, Emilian, *Sincretismul religios în vremea noastră*, în „Studii Teologice”, nr. XIX, 1967, nr 3-4.
- ✦ VIZITIU, Constantin, *Hinduism și creștinism. Teoriile hinduiste despre eliberarea și învățătura creștină*, în „Ortodoxia”, nr. 4, 1959.